

SELİM GİRAY

(ö. 1116/1704)

Kırım hanı.

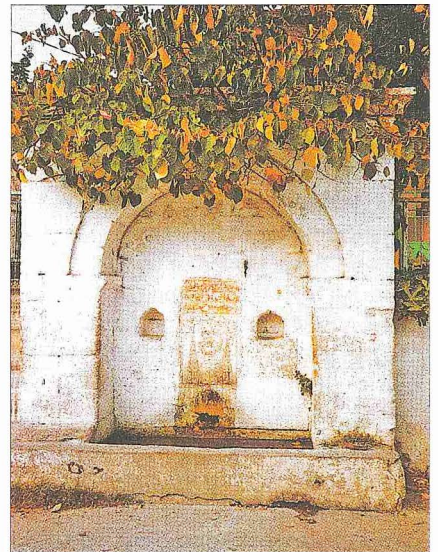
1040'ta (1631) Bahçesaray'da dünyaya geldi. Bahadır Giray'ın oğlu olup 1671-1704 yılları arasında dört defa (1671-1677, 1684-1691, 1692-1699, 1702-1704) Kırım tahtına geçip toplam yirmi üç yıl hanlık yaptı. Babası vefat ettiğinde (1637) çocuk yaşta olduğundan Ablan ailesinden Mirzaş Ağa'nın gözetiminde yetişti. Sonraları amcası III. İslâm Giray'ın himayesine girdi. Onun vefatının ardından Âdil Giray tarafından ortadan kaldırılmaya çalışıldı. Bunun üzerine Şirin kabilesinin yanına sığınarak ölümden kurtuldu. Muhtemelen bu esnada Kırım'dan ayrılarak Yanbolu'da Çulmak köyünde ikamete başladı. İstanbul'daki merkezî hükümetle gelişen ilişkiler bağlamında Âdil Giray'a karşı oluşan tepkiler sebebiyle 23 Zilhicce 1081'de (3 Mayıs 1671) onun yerine Kırım hanlığına getirildi. Hanlığının bu ilk döneminde Polonya (Lehistan) sınırında yaşayan Tatarlar, Güney Besarabya'da Bucak yöresine yerleşmek için ondan yardım istedi. Bu istek Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmedi. Selim Giray han olduktan hemen sonra Lehistan seferine katıldı. Kamanice'nin (Kamanika) alınmasında büyük hizmeti oldu. Ayrıca Lehistan ile yapılan barış görüşmelerinde arabuluculuk yaptı ve Bucaş antlaşması imzalandı (1083/1672). Ertesi yıl IV. Mehmed'in ikinci Lehistan seferine davet edildi. Bu arada Çehrin'e saldıran Ruslar'a karşı hareket etmesi istendi. Kazak Hatmanı Dorosenko'ya yardım edip onunla birlikte orduya katıldı (13 Cemâziyelâhir 1086 / 4 Eylül 1675). Ruslar'ın tarafına geçen Dorosenko meselesi dolayısıyla Şeytan (Uzun) İbrâhîm Paşa ile birlikte Çehrin Kalesi'nin muhasarasına yollandı. Burada başarı kazanılmayınca hanlıktan alındı (Şevval 1088 / Aralık 1677) ve Rodos'a sürüldü. 1683 Viyana bozgunu sonrası Kırım Hanı Murad Giray'ın, ardından Ruslar karşısında başarısız olan II. Hacı Giray'ın azli üzerine yeniden Kırım hanlığına getirildi ve Edirne'de 22 Receb 1095'te (5 Temmuz 1684) padişahın huzuruna çıktı (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, s. 175-176). Bu esnada Ruslar, Kırım bölgesine yaklaşıp Azak ve Karadeniz sahilindeki stratejik kaleleri kuşatmıştı. Selim Giray bu ikinci döneminde oğullarından Devlet Giray'ı kalgay (birinci veliaht), Azamet Giray'ı nüreddin (ikinci veliaht) tayin etti. Ardından Ruslar'la mücadeleye girişti. Rus baskısını bütünüyle ortadan kal-

dıramamakla beraber onların Kırım topraklarına girmesini önledi. Prens Vasili Galitzyn kumandasındaki kalabalık bir Rus ordusunu Kırım'a giriş yeri konumundaki Orkapı denilen yerde yenilgiye uğrattı (10 Şâban 1100 / 30 Mayıs 1689). Aynı yılın kasım ayında Kosova'da Kaçanik Boğazı'nda Avusturya birliklerini hasta olmasına rağmen büyük yararlık göstererek bozdu. Bu hizmetlerinden dolayı padişah kendisini Edirne'ye çağırıp iltifat gösterdi ve hil'atler bağışladı. Ertesi yıl yeniden cepheye geldiğinde büyük oğlu Devlet Giray, Erdel üzerine yollanmıştı. Kendisi de Belgrad Kalesi civarına gelip oradan İstanbul'a gitti (2 Rebîülevvel 1102 / 4 Aralık 1690). Ancak burada iken Lehistan ile Rus kuvvetlerinin saldırı hazırlıkları içinde buldukları öğrenilince Kırım'ı boş bıraktığı gerekçesiyle vezirîâzam tarafından azarlandı. Bunun üzerine Kırım'da Tatarlar'ın kendisine karşı tepkili olduklarını söyleyerek kendi rızasıyla hanlıktan çekildi (5 Cemâziyelâhir 1102 / 6 Mart 1691).

Selim Giray, bu arada çok sevdiği oğlu Azamet Giray'ın Leh ve Rus saldırıları sırasında öldüğünü haber almıştı. Bütün bu olayların üzüntüsüyle hacca gitmek için izin istedi. Hac dönüşü Şam'da ortaya çıkan emirler arası çatışmayı önleyip uzlaşmacı tavrını burada da gösterdi. Bu durum padişahı memnun etti ve onun iltifatına mazhar oldu, kendisine ikamet için Silivri yakınlarında bir çiftlik tahsis edildi. O sırada Kırım'da Saâdet Giray Han'a karşı olanlar büyük bir isyan çıkarmıştı. Bunun üzerine Tatar asilzadelerinin daveti ve sultanın isteğiyle Selim Giray tahtını bıraktığı amcazadesi Saâdet Giray'ın yerine üçüncü defa Kırım hanı oldu (10 Safer 1104 / 21 Ekim 1692). Büyük oğlu Devlet Giray'ı yeniden kalgay ve kardeşi İslâm Giray'ın oğlu Şâhin Giray'ı nüreddin seçti. Bu esnada Avusturya ve Rusya ile savaş başladı. Selim Giray, seferin Erdel'e karşı yapılmasının uygun olduğunu bildirince Osmanlı ordusu buraya yöneldi. Kendisi de Eflak'a girdi (1105/1693). Ardından Edirne'ye döndü ve törenle karşılandı. 1105 Cemâziyelâhîrinde (Şubat 1694) Kırım'a gitti. 1695'te Rus Çarı Petro büyük bir ordu ile Kırım'a sefer düzenledi. Bir yıl sonra Azak Kalesi Ruslar'ın eline düştü. Öte yandan ordunun Avusturya cephesinde de savaşı Osmanlılar'ı zor duruma sokmuştu. Her ne kadar Selim Giray elindeki kuvvetleri Azak'a, Rus ve Avusturya cephesine sevkettiyse de bu son cephenin yeterince desteklenmemesi, İstanbul'da yönetim birimleri içindeki uyumsuzluk, devlet adamları arasındaki rekabet ve Sırlar'ın ihane-

ti yüzünden başarı kazanılamadı. Selim Giray, 1699'da Tuna üzerinde Karlofça (Karlowitz) kasabasında imzalanan tarihî antlaşmada büyük rol oynadı. Aynı yıl yaşlılığı dolayısıyla oğlu Devlet Giray adına hanlıktan feragat etti (15 Şâban 1110 / 16 Şubat 1699). Selim Giray'ın Edirne yakınlarındaki çiftlikte yaşaması uygun görüldü ve yıllık 8000 altın akçe gelir tahsis edildi. Devlet Giray kardeşleri Şehbaz Giray, Gazi Giray, Saâdet Giray ve Kaplan Giray ile anlaşmazlığa düşünce karışıklık çıktı, hatta Selim Giray, Şevval 1112'de (Mart 1701) İstanbul'daki çiftliğinden çıkarılıp Serez'e yollandı (a.g.e., s. 702-705). Hemen ardından Ruslar ve Lehliiler'le yapılan antlaşmalara aykırı hareket edeceği endişesiyle Devlet Giray azledilip yerine Selim Giray dördüncü defa han oldu (4 Şâban 1114 / 24 Aralık 1702). Bu defa oğullarından Gazi Giray'ı kalgay, Kaplan Giray'ı nüreddin tayin etti. Karşı karşıya kaldığı ilk mesele yağmaya uğrayan İsmail, Kili ve Akkirman bölgelerindeki zararın tesbit ettirmek oldu. Çerkezistan taraflarına kaçan önceki Kırım Hanı Devlet Giray'ın affını sağladı ve İstanbul'a yolladı (a.g.e., s. 764-765). Az sonra da vefat etti (16 Şâban 1116 / 14 Aralık 1704). Cenazesi Bahçesaray'da Han Camii hazîresine defnedildi. Kırım Veziri Ali Merdan Ağa'nın kızı ile evli olan Selim Giray'ın on iki oğlu ve on kızı olmuştu. Erkek evlatlarından altısı Kırım hanına veliahtlık görevinde bulunmuştu. Ayrıca II. Devlet Giray (1699-1702) ve III. Gazi Giray (1704-

Selim Giray'ın Silivri'nin Subaşı köyünde yaptırdığı çeşme

1707) gibi kısa aralıklarla hanlık yapmışlardı.

Kaynaklarda zeki, metin ve tecrübeli bir devlet adamı olduğu bildirilen Selim Giray bölgesel meselelerde denge unsuru olmuş ve önemli hizmetler görmüştür. Silivri civarında bir çiftlik, değirmen ve dükkânlar vakfedip Kırım'da birçok imaret meydana getirmiştir. Öte yandan edebiyatçıları ve sanatkârları himaye etmiştir. Bunlar arasında divan şairi ve hattat Nâzım Mehmed ile Nazım, Hâfız Post, Buhûrîzâde Mustafa İtrî ve Sepetçizâde Mehmed Ağa en önemlileridir. Bizzat kendisi de edebiyat ve mûsiki ile meşgul olmuştur. Bu özelliği anne tarafından dedesi II. Gazi Giray'dan tevarüs ettiği belirtilir (TMA, II, 224). Arapça ve Farsça bilen Selim Giray, Kur'an'ı ve *Meşnevî*'yi ezberleyip "Selim" mahlası ile şiirler yazmış ve tasavvufî besteler yapmıştır (Babatâhir makamındaki bir şuşulünün güftesi için bk. Ergun, I, 99). Evliya Çelebi, Bahçesaray'da tanıştığı Selim Giray'dan övgüyle söz eder. Bahçesaray'daki zengin kütüphanesi 1736'da şehri istilâ eden Rus kuvvetlerince yakılarak imha edilmiştir. Divan şairi Sâbit, *Zafer-nâme* adlı manzumesini Selim Giray'a ithaf edince sâniye rütbesiyle Kefe'ye kadı olmuştur. *Selimnâme* ve *Gazanâme* adıyla da bilinen eser Selim Giray'ın Prekop Orkapi zaferini anlatır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), VII, 30, 236, 388-403; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 10, 20, 44, 149, 200-204, 280, 292; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 31-33, 45-56, 175-176, 230, 352-354, 450-452, 702-705, 764-765; Silâhdar, *Tarih*, I, 561, 669; II, 555, 682-685; a.m.f., *Nusretnâme*, II/1, s. 122-129; II/2, s. 217, 219; Uşşâkizâde İbrâhim, *Uşşâkizâde Târîhi* (haz. Raşit Günöğdu), İstanbul 2005, s. 318, 375, 450-453, 536; Seyyid Mehmed Rızâ, *es-Seb'ü's-seyyâr fi ahbâri mülûki't-Tatar* (nşr. Kâzım Bek), Kazan 1248/1832, tür.yer.; V. Velyaminov Zernov – Hüseyin Feyizhan, *Kırım Yurtuna ve ol Taraflarga Dâir Bolğan Yarılg ve Hatlar*, St. Petersburg 1281/1864, s. 419-740; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, İstanbul 1327, s. 109-121; Abdülgaffar Kırımî, *Umdetü't-tevârih* (nşr. Necib Âsım), İstanbul 1343 (TTEM ilâvesi), s. 133-140; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 54, 99; A. W. Fisher, *The Crimean Tatars*, Stanford 1978, s. 46-50; Müstecib Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları*, İstanbul 1980, s. 69-78; L. A. Hajda, *Two Ottoman Gazanames Concerning the Chyhyryn Campaign of 1678* (doktora tezi, 1984), Harvard University, s. 75-95; Hüseyin Çınar, "Hacı I. Selim Giray Han ve Çiftlik Vakıfları", *Karadeniz Araştırmaları*, sy. 11, Çorum 2006, s. 19-37; Halil İnalıcık, "Giray", *İA*, IV, 787; A. Dubinski, "Selim Giray I", *EP* (İng.), IX, 135; Öztuna, *TMA*, II, 224.

H. MUSTAFA ERAVCI

SELİM SÂBİT EFENDİ

(1829-1911)

Türkiye'nin ilk çağdaş eğitim bilimcisi.

Edirne'nin Vize kasabasında doğdu. Öğrenim görmek için gittiği İstanbul'da önce Gazanfer Ağa Medresesi'ne, ardından Fâtih Medresesi'ne devam etti. 1851'de Dârülmualimîn'e kaydoldu ve 1854'te öğrenimini tamamlayarak okulun ilk mezunları arasında yer aldı. 1855 yılında Paris'te öğrenim görmekte olan Türk gençlerini eğitmek, buradaki Osmanlı hıristiyan tebaasına Türkçe öğretmek ve dönüşünde Dârülfünûn-ı Osmânî'de hocalık yapmak üzere Paris'e gönderildi. Paris'te kaldığı altı yıllık sürede Mekteb-i Osmânî'de ve diğer okullarda Osmanlı Türkçesi'ni öğretti; bu sırada öğrenimini sürdürdü; Fransızca, hesap, cebir, hendese, müsellesât, cerr-i eskâl, hey'et ve hikmet-i tabiiyye derslerinden sertifika aldı.

1861'de İstanbul'a döndü. İstanbul'dan imparatorluğun diğer şehirlerine yayılmaya başlayan ve "usûl-i cedîde" diye adlandırılan çağdaş pedagoji hareketinin öncüsü oldu. Süleymaniye semtinde açtığı Numune Mektebi'nde XIX. yüzyılda Batı ülkelerinde öne çıkan öğretim yöntem ve tekniklerini uyguladı. Fakat bu uygulamaları bazı kimseler tarafından engellenmeye çalışıldı. Nitekim duyulan hoşnutsuzluk yüzünden okuldaki görevinden alındı ve bir süre eğitimle ilgili olmayan memuriyetlere verildi. 1868 yılında Galatasaray Mektebi-i Sultânisi ikinci müdürlüğüne getirilince yeniden Osmanlı eğitim sistemi üzerinde etkili olmaya başladı. Bir yıl sonra Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliğine yükseltildi ve kendisine Dârülfünûn-ı Osmânî'de Türk edebiyatı hocalığı verildi. 1872'de Meclis-i Kebîr-i Maârif ikinci başkanlığına tayin edilirse de 1875'te meclis üyeliğine döndü. 1879'da getirildiği Mekâtib-i Rüşdiyye İda-

resi müdürlüğü görevinde önemli hizmetler yaptı. 1884'te eğitim alanındaki hizmetlerinden dolayı ikinci rütbeden Mecidî nişanı ile ödüllendirildi ve tekrar Meclis-i Kebîr-i Maârif üyeliğine tayin edildi. 1886 yılında kendisine Encümen-i Teftiş ve Muayene reisliği görevi verilen Selim Sâbit Efendi, ilkokullar için kaleme aldığı *Muhtasar Târîh-i Osmânî* adlı kitabında yer alan Sultan Abdülaziz'in ölümüyle ilgili görüşleri yüzünden 3 Ocak 1888 tarihinde azledildi. Ardından zor günler geçirdi ve 9 Nisan 1890'da emekli edildi. Daha sonra İstanbul Dârülmualimînî'nin ibtidâiye kısmında usûl-i tadrîs, terbiye-i beşer; rüşdiyye kısmında kavâid, kitâbet-i gayr-i resmiyye; âliye kısmında ilm-i ahvâl-i rûh ve ahlâk dersleri verdi. 5 Ocak 1911 tarihinde vefat etti ve Eyüp'teki Kâşgarî Dergâhı yakınına defnedildi.

Selim Sâbit Efendi, Türkiye'de modern eğitim biliminin gelişimine öncülük etmiştir. Yeni öğretim yöntemleri ve teknolojilerini ilköğretimde uygulamaya başlaması, bu yöntemleri uygulayacak öğretmenler için kılavuz niteliğinde *Rehnümâ-yı Muallimîn* adlı bir eser yazması, Dârülmualimîn'deki öğretmen adaylarını medrese zihniyetinden kurtarmaya çalışması ona öncü sıfatını kazandıran başlıca faaliyetleridir. *Rehnümâ-yı Muallimîn*'de öğretim yöntemleri üç kısma ayrılmaktadır: Usûl-i infirâdiyye, usûl-i içtimâiyye ve usûl-i müttekâbile. Selim Sâbit Efendi eserinde, o yıllara kadar sıbyan mekteplerinde süregelen farklı yaş ve seviyelerdeki öğrencilerin bir arada öğrenim görmesi uygulasına yerine ayrı sınıflar oluşturulmasını teklif eder. Derslerde yazı taşı/tahtası kullanılmasını, öğrencilerin hasır veya minder yerine sıralarda oturulmasını önerir. *Rehnümâ-yı Muallimîn*'de çeşitli derslerin öğretimine dair bazı özgün fikirlerle de yer verilmiştir. Bunların en önemlisi, o tarihe kadar okuma öğretiminde kullanılan hece yöntemi (usûl-i teheccî) yerine ses yöntemini (usûl-i savtiyye) koymasındır. Aritmetikte dört işlem ve basit problemlerin parmak veya hububat taneleriyle yapılmasını, coğrafya derslerinde harita ve küre kullanılmasını, harita çizdirilmesini önermektedir.

Selim Sâbit Efendi öğretmenlerin sahip olması gereken niteliklerle ilgili bazı görüşler de ileri sürmüştür. Ona göre öğretmenler yirmi beş yaşından genç olmamalı, edep sahibi, sabırlı, şefkatli, olgun ve iyi ahlâklı olmalıdır. Rousseau'nun *Emile*

Selim
Sâbit
Efendi